

Literatūra etninės kultūros ugdymui

Stasys Daunys. Pirtis kaimo kultūroje. 2003 m.

PIRTIES GENEZĖS KLAUSIMAI ETNINĖSE TERITORIJOSE

1690 m. Mažosios Lietuvos kultūros tyrinėtojas Teodoras Lepneris (1633-1691), trumpai aprašydamas lietuvių maudymosi pastatą, šalia vokiško pavadinimo paminėjo ir lietuvišką – „pirtis“ (Ihre Badstuben, so Pirtis...“). Jis bene bus pirmasis, bandęs aiškinti žodžio „pirtis“ etimologiją. Nebūdamas kalbininku ir priklausęs prie tų ano meto kultūrininkų, kurie lietuvių kalbai, mitologijai bei apskritai kultūrai aiškinti duomenų ieškojo antikinėje kultūroje. Lepneris pareiškė nuomonę, kad žodis „pirtis“ turbūt bus kilęs iš graikiško „pyr“ (ugnis). Jis rėmėsi žodžių šaknų panašumu, ir gilesniais tyrinėjimais neužsiėmė. Toks lietuviško žodžio kildinimas to meto vakariečiui atrodė neabejotinas. Taip darė ir prieš tai keliais šimtmečiais anksčiau rašę autoriai. Pav. XIV a. pradžioje Petras Dusburgietis, paminėjęs baltų dvasinės kultūros centrą – Nadruvos Romovę, pridūrė, kad ji „gavusi savo vardą nuo Romos“. Tuo, turbūt, galima paaiškinti tai, kad ir vėlesnieji lietuvių kultūros tyrinėtojai į minėtą Lepnerio prielaidą kritiškesnio dėmesio neatkreipė, laikydami ją visai suprantamą. Tai, kad nei lietuvių, nei kitų baltų kalbose „ugnies“ sinonimas su šaknimi „pir“ nei to meto gyvojoje kalboje, nei raštuose bei žodynuose nebuvo aptinkamas, nesunku buvo žodį „pirtis“ padaryti atėjūnu iš Graikijos. Bet visa tai paties fakto, kad Lepneris aptariamą žodį siejo su ugnimi, vėliau, besivystančio mokslo šviesoje, sumenkino: platesni tyrinėjimai bandys ieškoti žodžio „pirtis“ ir „pyr“ etimologinio ryšio. Daug vėliau Maskvos universiteto profesorius Filipas Fortunovas (1848-1914) pirkį (tuo pačiu ir pirtį) siejo su lietuvių pirkšnis, „karštis“, „ugnis“, t.y. pastato savybėmis, o ne paskirtimi. Vokiečių kalbininkas E. Frenkelis (1881-1957) pirkį taip pat siejo su pirtis ir pirkšnys. Tuodu mokslininkai apie lietuvių pirties graikišką kilmę nekalbėjo, bet jų pirties giminiavimas su pirkšnys iš dalies paremia T. Lepnerio mintį. Galima pridurti, kad pirkšnies atitikmuo yra sanskrito kalboje: Rig-vedose marutus - audrų dievus vadina Pirkšnies (kibirkštis, žaibų, žarijų) gimdytojais. Galima neabejoti žodžio pirtis šaknies atitikimu graikų pyr, nors mintis apie graikiškos pirties imigracijos lietuvių kultūroje šių dienų tyrimų duomenys nepatvirtina. Mintis apie helenistinės kultūros infiltraciją į lietuvių kultūrą dar ir šiandien gyva. Prof. E. Šimkūnaitė 1957 m. rašė, kad lietuvių „prausimosi kultas (...) labai artimas antikiniams, ir būsime nedaug apsirikę, manydami, kad mūsų protėviai ne tik prekiaavo, bet ir kultūrinius ryšius palaikė“. Anot jos, helenistinių higienos papročių buvo atsisakę viduramžiai, „ir mūsų (balneologinė kultūra. S.D.) bene bus vienintelė, nuo arijų laikų, nenutrūkusi pagoniškoje Lietuvoje“. Dėl bendrumų iš dalies reikia sutikti, tačiau tų bendrumų šaknų bei ištakų reikia ieškoti gilesniuose indoeuropiečių kultūros klotuose, o ne

helenistinėje kultūroje. S. Daukantas, laikydamasis teorijos apie lietuvių kilmę iš romėnų, samprotavo ir apie lietuvių pirčių kilmę. Anot jo, lietuviai mėgę pirtis pirtyse, „į kurias regis įprato Ryme būdamys ir per 14 metų Valakų žemę valdydamys, nuo kur pargrižusys pas save kūrė“. Tačiau istorikas nenuneigė ir minties, kad lietuviai turėjo pirtis dar prieš susidurdami su romėnais („o rasi jau ir pirmesniai jas turėjo“). Pastarąją mintį patvirtina daugelio tyrinėtojų teiginiai apie lietuvių pėrimąsi dar prieš mūsų eros pradžią, netgi žalvario amžiuje. Romėniškų pirties procedūrų ar papročių priėmimas (receptacija) baltų tautose nebuvo galima dėl šių tautų pirties kultūros, visiškai skirtingos nuo Romos imperijos balneologinės kultūros. 1934 m. P. Bugailiškis, konstatavęs, kad Žemaitijoje ir Lietuvos užnemuninėje dalyje pėrimosi pirtys XIX-XX a. retai užtinkamos, o Aukštaitijoje jų apstu, kėlė mintį, jog pirtis „pas mus bus atkilusi“ iš rytų. Daugiau argumentų šiai nuomonei paremti nepateikė, ir plačiau netyrė. Anot jo XIII-XIV a. pirtis turėjo prūsai, XVI-XVII a. jas žinojo Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos gyventojai. Jam įtakos, be abejo, turėjo P. Skardžiaus straipsnis, atspausdintas tame pačiame „Gimtojo krašto“ numeryje, kurį jis redagavo. P. Bugailiškis sąvokos „rytai“ nepaaiškino, greičiausiai turėta galvoje rytines Lietuvos kaimynės žemes. Minėtą mintį apie lietuvių pirčių kilmę iš rytų toliau išpuoselėjo kalbininkas P. Skardžius, bandęs sukurti „rytinės pirties“ teoriją. Šiojo mintys argumentuotos, ir jomis tyrinėtojai dažnai pasinaudoja, todėl „rytinės pirties“ teorija įvertintina platesnių tyrimų šviesoje. Pirmiausia, jo pažiūros į pirties kilmę yra prieštaringos, ką galima paaiškinti jo paties pripažinimu, kad apie lietuvių pirtis „tikslių žinių dar nėra“, tą pripažino ir 1941 m. išleistoje savo studijoje. Autorius rašė, jog „galimas daiktas, kad maudymosi bei šutinimosi įprotį mes (lietuviai. S.D.), besitraukdami į vakarus, esame atsinešę iš rytų“. Rytai suprantami siaura prasme – „mūsų kaimynai slavai (rusai...)“. Aukštaitijos pirtis jis laikė kuone bendru rusų-lietuvių kultūros reiškiniu, o lietuvių pirtį vadino „rytine pirtimi“. Vakarų Lietuvos bei žemaičių teritoriją skyrė prie vakarų kultūros arealo, kur „nebuvo vartojamos nei rytinės pirtys, nei vantomis buvo vanojamasi“. XIX-XX a. Lietuvoje susidariusio pirčių arealo autorius nesiejo su XVII-XVIII amžių istoriniais šaltiniais ir laikė nusistovėjusiu nuo „senų senovės“. P. Skardžius lietuvių pirtį kildino iš rytinių kaimynų remdamasis panašumo principu: „dabartinis daugelio mūsų pirčių įrengimas (ypač rytų aukštaičių krašte) labai panašus į rusų pirčių įrengimą. „(...), tiek vienur, tiek kitur yra akmeniniai pečiai, krosnys (...), vandenį šildo akmenimis ir vanojasi“. Panašumo priežasčių autorius neieško. Kad lietuviai galėjo iš rytinių kaimynų perimti pirtį kaip švarinimosi būdą, kalbininkas motyvavo tuo, kad rusai „nuo senų senovės“ mėgę pirtis, anot jo, nuo Nestoro laikų, t.y. XII a. pradžios. Panašumo metodu darydamas išvadas, jis neatsižvelgė į kitas jo paties straipsnyje pateiktas žinias apie tai, kad dar prieš mūsų erą ar mūsų eros pradžioje finougrų tautos perėmė pirtti iš rytinių baltų gyvenamąjį trobesį, kuriame, anot jo, ir perdavosi. Pasirodo, pirtį rytų baltai žinojo dar prieš „besitraukdami į vakarus“ ir slavai, atėję į Rytų Europos miškų juostos žemes, ją rado. P. Skardžius rašo, kad „pirti“

be lietuvių dar pažįsta latviai (pirts) ir rusai (sen. rusų prt, vėliau šiaurės rusų piert). Laikantis „rytinės pirties“ teorijos, būtų nuoseklu galvoti, kad latviai ir lietuviai iš slavų (rusų) yra perėmę ir žodį pirtis (prt, piert) Piert Rusijoje žinomas tik apie Naugardą ir yra inovacinis rusų kultūros reiškinys. Latvių kalbininkas Janis Enzelinas (1873-1961) ir K. Būga aiškino, kad naugardiečių prt rusai yra perėmę iš finougrų kalbų (finų pirtti, karelių perty), o finougrai perėmę iš rytinių baltų. Baltizmai įaugo į finougrų kalbas kai „lietuvių protėvių dar prieš mūsų erą būta kaimynais su suomių protėviais“, „dar prieš Aleksandro Didžiojo gadybę“, t.y. ligi IV a. pr.m.e. Prt prisiėmė į dabartinės Naugardo srities dialektą atsikėlę slavai į finougrų gyventas žemes. Į finougrų pirtti ir į senosios rusų kalbos prt arba vėlyvesnės piert tyrimų duomenys neatkreipė dėmesio į baltiško žodžio, artimo pirtis (pirts), receptaciją minėtose kaimyninėse kalbose. Oponuojamuos darbuos sakoma, kad „slavai“, kaip ir skitai, iš pradžios garines pirtis yra ruošę savo palapinėse“. Pastarojo žodžio savoka nėra aiški, bet, reikia manyti, turėta galvoje nesėslųjų tautų bei genčių antžeminį statinį, kur, be kita ko, buvo ir periamasi. VII a. pr.m.e. nesėsliosios skitų gentys perdavosi bei garindavosi dengtuose vežimuose, o mūsų e. pirmaisiais šimtmečiais sėsliosios gentys perdavosi ant žemės pastatytose palapinėse. Su skitais slavai susidūrė m.e. antrojo šimtmečio pabaigoje – trečiojo pradžioje, patys neperėję į visiškai sėslų gyvenimą; kaip paliudija VI a. apie antus bei slavus rašęs Bizantijos autorius savo „Strategikon“, dar tuo metu jie buvę nesėslūs. Todėl su P. Skardžiaus teiginiu galima būtų sutikti, tik iš oponuojamo straipsnio neaišku, kurį laikotarpį visą tai liečia. Toliau rašoma, kad slavai „ilgainiui jas pavertę į iš germanų pasiskolintą medinę iztza. Taip atsiradęs rusų pėrimosi pastatas izba, kurią minėjo arabas Ibram Ibn Jakubas apie 965-970 metus, vadindamas itba. Tas procesas vyko, kiek galima spręsti, I-ojo tūkstantmečio antrojoje pusėje. Tuo metu (nuo VI a.) vyko slavų ekspansija į Rytų Europos miškų juostą, ligi tol apgyventą baltų. Tad tuo metu turėjo vykti ir atsitraukimas dalies baltų, kurie „besitraukdami į vakarus“, nešėsi iš slavų perimtą antžeminę pirtį (izbą). Tokia būtų XX a. ketvirtajame dešimtmetyje skelbta gilesnė „Rytinės pirties“ kilmės istorija, kuri rado atgarsį dar ir XX a. antrosios pusės lietuvių etnografinėje literatūroje. „Rytinės pirties“ koncepcija yra lietuvių tyrinėtojų padarinys, atsiradęs rytinių kaimynų rusų koncepcijos „rusiška pirtis“ įtakoje ir stokojant šios srities darbų, paremtų Lietuvos istorijos šaltinių tyrinėjimais bei etnografinės medžiagos moksline analize. P. Skardzius savo straipsnyje nepadare apie pirties kilmę išvadų iš savo paties pateiktų filologinių duomenų, o pasišaukė į talką empyrines etnografines žinias. Etnografijos mokslas gali pasinaudoti jo filologine medžiaga, bet negali nekritiškai priimti empyrine medžiaga paremta „rytinės pirties“ koncepcijos, tuo labiau, kai ir aptariamajam straipsny paskelbta medžiaga tam prieštarauja. Apžvelgtoji literatūra leidžia kalbėti apie baltų pirties kilmės įmigracinę koncepciją. Ji nebuvo iki galo argumentuota ir liko hipotetine. Nežiūrint to, tyrinėtojų bandymai atsakyti į vieną mūsų kultūros istorijos klausimų nepaliko lietuvių pirčių kilmės istorijografijoje be pėdsako. Be

minėtų autorių, tegul ne išsamių darbų, kažin ar galėtume pasistūmėti šioje srityje toliau. Dėl jų iškeltos koncepcijos reikia pasakyti, jog ji liko neperspektyvi. Kitaip ir negalėjo būti. Buvo pamiršta, kad kiekvienos etninės grupės tradicinėje kultūroje buvo pirties kultūros klodas. Pirties fenomenas yra neatskiriama visos tradicinės kultūros dalis, natūraliai įaugusi į kultūrą ir atlikusi toli gražu ne paskutinį vaidmenį visų elementų kontekste. Pirties imigracinės pažiūros tarytum atsisakė ieškoti baltų kultūros konjungtūroje pirtinio klodo. Etnografiniu bei kultūrologiniu požiūriu tokios pažiūros, deja, užblokuoja etninės kultūros pažinimą ir palieka atvirą kelią nepagrįstiems sprendimams. Nelaikė pirties endogeniniu lietuvių kultūros reiškiniu ir prof. J. Šopauskas. Remdamasis XIX a. etnografų A. Heikelio, N. Charuzino ir A. Bylenšeno darbais, jis parėmė hipotezę apie lietuvių pirties susiformavimą „šiaurės kraštuose“, t.y. ne vienoje kurioje nors etninėje kultūroje. Pirties, kaip akmenimis apšildomo pastato, susiformavimą lėmęs šaltas Rytų Europos miškų juostos ir šiaurės tundrų klimatas. Baltų ir finougrų pirčių kilmę laikė dviejose kultūrose sinchroniškai susidariusiu koreliatyviu reiškiniu, kuris vėliau, tautoms kaimyniuojantis, vystėsi abiejų kultūrų sąveikoje. Savo teiginį mokslininkas parėmė finougrų ir baltų pirties pastato bei jos raidos panašumais, kurie taip pat sąlygoti klimatinė teritorijos bendrumų ir kultūrinių bendravimų. Nors J. Šopauskas nesuteikė pakankamai dėmesio į minėtų etninių grupių nevienalaikį ekonominį-socialinį vystymąsi, jo nuomonę reikia laikyti arčiau tiesos. Finougrų ir baltų kultūrinių kontaktų poveikio pirčių susidarymui pradžia autorius nukelia į „apie tūkstantį metų prieš mūsų erą“, su kuo taip pat negalima nesutikti, tačiau negalima sutikti, jog tuo laikotarpiu „šiaurės kraštų“ pirties raidoje dalyvavusios slavų gentys. Pastarosios iš pietų stepių į Rytų Europos miškų juostos centrinę ir šiaurinę dalį atsikėlė tik m.e. pirmojo tūkstantmečio antrojoje pusėje, turėdamos savitą pirčių statybos tradiciją. Tačiau garinio maudymosi išradimo J. Šopauskas nepriskyrė vienai kuriai iš minėtų etninių grupių. Daugiau pirties kilmės bei raidos tyrimų srityje yra pasidarbavęs K. Čerbulėnas. Jo tyrimų objektas buvo lietuvių liaudies tradicinis gyvenamasis pastatas, valstiečio sodyba. Aiškindamas gyvenamojo pastato raidą bei genezę, kaip jis formulavo savo temą, palietė pirtį tiek, kiek šioji istoriškai susijusi su gyvenamuoju pastatu. Tradicinių gyvenamųjų pastatų genezės problemą jis sprendė diskusine tvarka, nes laikė, kad kategoriškoms išvadoms daryti įvairios mokslo šakos dar nėra sukaupusios pakankamai duomenų. Kaip teigia K. Čerbulėnas, m.e. pirmaisiais šimtmečiais, intensyvėjant ūkiui, šalia namų (numų) su atvirais židiniiais statyti rąstiniai nedideli pastatėliai su akmenų krosnimis, „panašias į dabar išlikusias senesnes vienos patalpos pirtis“. To pastatėlio pirminė paskirtis buvo – javams džiovinti. Toks pastatas, anot jo, „greičiausiai buvo vadinamas pirtimi“. Be pirminės paskirties pirtis buvo naudojama javams džiovinti, gyventi žiemą ir pirtis bei plautis, t.y. trireikšmis trobesys. K. Čerbulėnas vienu atveju laikė ją endogeniniu lietuvių kultūros reiškiniu. Kaip rodą pastato pavadinimo bendrumai, jo „formavimosi procesas Lietuvoje buvo panašus į rytų slavų“, tačiau

„pagrindui tokiam pastatui atsirasti buvo vietinės ekonominės ir klimatinės sąlygos“. Nors autorius vietinių ir klimatinų sąlygų nekommentavo, tačiau, reikia manyti, jog turėta galvoje, kad lietuvių etnoso m.e. pirmaisiais šimtmečiais gyventa ne vien dabartinėje Lietuvos teritorijoje. Tada lietuvių etninės kultūros arealas užėmė Baltarusijos šiaurinę-vakarinę dalį ir dabartinę rytų Lietuvą. Dar XIII a. lietuvių žemių rytinė riba ėjo į šiaurę nuo Gardino, pro Lydą, už Krėvos ir Ašmenos. Lietuvių etnis vienetas m.e. pradžioje gyveno vienodose klimatinėse sąlygose ir turėjo vieningą ekonominę sistemą, parankią spartesniam kultūros vystymuisi. Kalbėdamas apie lietuvių ir rytų slavų pirties raidos panašumus, tyrinėtojas neatkreipė dėmesio į tai, kad rytų slavai gyveno tarp Dniepro ir Dunojaus vidurupių, stepių juostoje, tai yra kitokiose klimatinėse ir ūkinėse sąlygose. Kaip rodo tyrimai, garinį maudymąsį tada žinojo baltai ir slavai, tačiau pastarųjų statyboje vyravo žeminės ir pusžeminės. Abiejų etninių grupuočių statybos pobūdžiai suartėjo tik po m.e. VI a, kai vyko rytų slavų migracija į šiaurę, Rytų Europos miškų juostą. Pagal K. Čerbulėną, dviejose etninėse grupuotėse sinchroniškai vystėsi dvi pirtinės kultūros: baltų ir slavų. Tų kultūrų šaknis buvusi bendra. Anot jo, „pirmykštėje bendruomenėje šis naujo tipo pastatas su akmenų krosnimi baltų ir slavų tarpe buvo vadinamas pirtimi“. Teiginį paremia senojo rusų kalboj užfiksuotu žodžiu prt, lietuvių pirtis, latvių pirts. Jis nelaikė senovės slavų prt ir iki šių dienų išlikusį žodį pirt skoliniu iš finougrų ar baltų kalbų, nes esą ir daugiau šios kilmės žodžių, paliudijančių apie slavų „pirties“ kultūros senumą, pav., piery, prat, parit, paritsia. Tai mintis apie bendrą „pirties“ kultūros klodą baltų ir slavų senosiose kultūrose, siejamą su m.e. pirmaisiais šimtmečiais, kada baltų pirtis ir slavų prt buvę perimti į finougrų kalbas. Baltų ir slavų garinio maudymosi pastatai buvo analogiški, juos „perėmė lyviai, suomiai ir kitos ugro=suomių giminės (mūsų eros pradžioje) ir pavadino identišku žodžiu „pirtti“ arba pört). Baltų ir slavų „pastato su akmenų krosnimi tipas (pirtti–pert-poerte)“ į finougrų kultūrą „tiesiogiai pateko iš pietinių jų kaimynų – baltų. Autorius apibūdina finougrų pirtti pastatą remdamasis K. Būgos kalbiniais duomenimis, kuriuos kalbininkas nukelia į laikotarpį ligi IV a. pr.m.e. Kaip matome, nesutarimas minimų mokslininkų yra dėl „pirtti“ termino receptūros finougrų kultūroje laikotarpio. Tokią pirties pastato plitimo šiaurėje difūzinę teoriją galima būtų pavadinti baltoslaviška. Tačiau, kaip jau minėta, m.e. pirmaisiais šimtmečiais Rytų Europos miškų juostos šiaurinės dalies (Naugardas, Dauguvos vidurupis) kultūros procese slavų gentys aktyviai dar nedalyvavo. Žodis prt, ką įrodė kalbininkai, į rusų kalbą yra patekęs po m.e. VI a iš toje teritorijoje gyvenusių finougrų kalbų, o ne priešingai. Kaip matome, abu minėtieji tyrinėtojai atsisakė imigracinių pažiūrų į lietuvių pirties kilmę. Buvo įsitikinę, kad lietuvių pirties raida istoriškai tolygi, nepertraukiama nuo seniausių laikų, ir todėl nepaneigė jos kaip endogeninio reiškinių. Tačiau, turėdama galvoje Rytų Europos gyventojų etninės sudėties kaitą ir skirtingų kultūrų tarpusavio sąveikas dviejų-trijų tūkstantmečių bėgyje, į lietuvių pirties kilmę, teisingiau raidą, pasižiūrėjo kaip į etniniu požiūriu koreliatyvų procesą. Jiems

„rytai“ jau buvo kelių kultūrų (finougriškos, slaviškos ir baltiškos) susidūrimo geografinė erdvė. Visai suprantama, kad lietuvių pirčių formavimosi motyvų paieškas reikėjo daryti visų toje teritorijoje gyvenusių tautų kultūriniame palikime. Reikia pripažinti, kad šios krypties besilaikantieji tyrinėtojai dėjo pagrindus naujausiai pirčių tyrinėjimo kryptį, kuri atitiko pačius pažangiausius Rytų Europos senųjų kultūrų klodų tyrinėjimo metodus, vartojamus kalbininkų, archeologų ir kitų mokslo šakų. Lietuvių pirties kilmės bei raidos koreliatyvinė koncepcija atitinka šiuolaikinio mokslo reikalavimus tyrinėtojams, ieškantiems atskirų minimo arealo tautų kultūros reiškinių etnografinių šaknų ir koreliacijų. Lietuvos pirties kultūros, kaip istorinio fakto, tyrinėjimai gali būti sėkmingi ir moksliski, kai jie vykdomi chronologiškai bei diachroniškai, apimant visą lietuvių protautės ir tautybės susidarymo bei egzistencijos laikotarpį. Istorinio laikotarpio tyrimų duomenys kalba apie lietuvių pirtį bei jos papročius kaip apie nusistovėjusį ir mažai kitusį reiškinį. Visai suprantama, kad to reiškinio tenka ieškoti priešistoriniam kultūros laikotarpy; pradėdant nuo seniausių laikų ir ypač nuo pirmojo tūkstantmečio pr.m.e., kai susidarė teritorinių gentinių junginių užuomazgos. Lietuvių etninio vieneto kultūra iki XIII a. mažai ištirta, ir analizės pagrindas yra istorinio laikotarpio šaltiniai. Žinant, kad tos kultūros šaknys nueina giliau į praeitį, joje tenka ieškoti pirminės kultūros pėdsakų. Kiekviena kultūra formuojasi ir sudaro branduolį etnoso užimamoje teritorijoje, kuri yra svarbiausia sąlyga išlaikyti kultūros nenutrūkstamumą. Koreliatyvinė kultūra kartu būdama ir teritorialine, verčia tyrinėtojus tirti praeities tradicijas tame areale, kuriame ji susidarė ir funkcionavo, nepriklausomai nuo politinio žemėlapių pakitimų ar simbiozinių reiškinių. Taip lietuvių tautybė, kaip ir jos kultūra, neišskiriant ne pirtinio klodo, sudarė baltų genčių kūrybinio potencialo pagrindą, kartu įsisavinant kai kuriuos naujai infiltruotus kultūros elementus. Todėl tyrinėtojams visada išlieka pavojus kelių etninių kultūrų dalyvavimą viename areale panaudoti nacionalinėms tendencijoms realizuoti. Pseudomokslui patogiausia yra teritorinę daugianacionalinę kultūrą sutapatinti su politinės teritorijos kultūra. Tokiu atveju viena tradicinė kultūra teoretiškai ima funkcionuoti kitoje pastarosios vardu, o tyrinėtojai, pasidavę nacionalinėms tendencijoms, ima ignoruoti istorinius faktus ir kurti pseudoteorijas. Tokia padėtis susidariusi ir lietuvių pirčių istorijografijoje. Tačiau, kai vieno etnoso pirtinės kultūros klodai eksploatuojami kito, jie nepraranda savo autentiškumo kaip argumentai, ir padeda nustatyti istorinę-kultūrologinę tiesą, kuri ir yra tyrinėtojo tikslas. Lietuviškasis substratas kitose kultūrose tampa, minėtu požiūriu, itin reikšmingas tyrinėtojams ir be jo negalima teorinė praeities pirties kultūros teoretinė restauracija. Lietuvių pirties kilmės klausimus yra netiesiogiai palietę kaimyninių tautų tyrinėtojai, aiškindamiesi savo krašto pėrimosi pastato kilmę bei istoriją. Bendra tendencija – garinio maudymosi būdą ir pastatą laikyti endogeninės kultūros elementais, kurie istorijos bėgyje yra persidavę kaimyninėms tautoms. Tokios difūzinės teorijos šalininkai nepripažįsta kaimyninių kultūrų elementų įmigracijos ir kultūrų tarpusavio ryšių. Kadangi kaimyninių tautų pirčių

istorija nėra apsaugota nuo vidogeninių teorijų invazijos, tai tenka jas apžvelgti, išsiaiškinti. Suomų, estų ir kitų finougrių tautų kai kurie kultūros tyrinėtojai, naudodamiesi kalbine ir etnografinė medžiaga, yra paskelbę atskirą, taip vadinamą, finougriškąją pirties kilmės bei raidos sampratą, kuri mokslo apyvartoje gyvuoja XIX-XX a.. Suomų pirties endogeninės koncepcijos pagrindą padėjo kalbininkai. Pav., A. Preobraženskis teigė, kad žodis „pirtti“ yra suomiškos kilmės. Suprantama, kad ir pirties procedūras bei pastatą jis laikė suomių išradimu. A. Heikelis XIX a. paskelbė teoriją apie antžeminės pirties pastato išsivystymą iš žeminės (saunos) bei pusžeminės, nuo seno žinomos finougrių tautosose bei gentyse. Pirties pastato pavadinimą „pirtti“ jis laikė vietinės finougriškos kilmės ir pirtinės kultūros nesiejo su baltais. XIX a. rusų etnografė N. N. Charuzina pirties pastato raidą taip pat aiškino finougrių etnografinės medžiagos pagrindu ir neteigė, kad „pirtti“ trobesys galėjo būti perimtas iš pietinių kaimynų baltų. Tiesa, jina neatmetė minties, kad finougrių tautų gyvenamojoje teritorijoje pirtinių pastatų raidai didelę įtaką turėjo „kaimyninės gentys“. Estų etnografė Tamara Habicht, laikosi nuomonės, kad estų pirties (saunos) seniausias tipas yra pusiau į žemę įleistas statinys ir kad iš jo išsivysčiusi finougrių pirtti. Konstatavusi, jog estų pirtys turi daug bendrų bruožų su latvių, lietuvių ir šiaurės Rusijos pirtimis, padarė išvadą, kad pabaltijyje gyvenusios finougrių gentys nuo seno turėjusios pirtį, o žymiai vėliau jas perdavusios čia atsikėlusioms kitakalbėms tautoms. Tolimesnė pirčių raida vykusios kaimyninių tautų kultūrų sąveikoje. Tiesa, ji nemini lietuvių, tačiau iš teksto aišku, jog jie taip pat, kaip ir latviai ir rusai bei apskritai slavai priskiriami „atsikėlusioms kitakalbėms tautoms“. Minėtų koncepcijų kūrėjai pervertino finougrių tautų vaidmenį tiek savos, tiek kaimyninių tautų pirties kultūros istorijoje. Pirtis kaip garinio maudymosi būdas yra būdingas daugeliui senųjų bei pirmykščių kultūrų. Įvairių tautų pirtinėse kultūrose endogeninis elementas yra neginčytinas. Tačiau tos kultūros istorijoje vystėsi atskirose tautosose ne tolygiai, priklausomai nuo skirtingų klimatinų, ekonominių veiksnių. Vienu ar kitu požiūriu labiau iškilusios kultūros įtakavo kaimynus, šieji perėmė kai kuriuos pasiekimus, akultūrizavo kitų kultūrų elementus. Tiriant vienos tautos kultūrą izoliuotai, negalima išsiaiškinti daugelio reiškinių. Ir ne visada tyrinėtojus galima apkaltinti „patrijotinėmis“, šališkomis tendencijomis.